

retické předpoklady, které vznik takových představ ovlivňovaly. Nebude-li nadále považovat tyto teoretické konstrukce za neměnnou, bezchybnou danost, může položit dvě otázky: proč společnost do svých představ vkládá sen o nadvládě jednoho pohlaví nad druhým, ale také jak takový snový horizont poznamenává profil sociální krajiny. Napětí a nestrovnalosti diskursu odhalí historikovi slabá místa jeho spojení s realitou, a tak bude nucen nazírat diskuzi o vztazích mezi sférou představ a sociální oblastí pod novým zorným úhlem. To mu umožní vzít v úvahu různorodost konkrétních situací i důsledky, které má nevyrovnanost vztahů mezi oběma pohlavími na celý život společnosti.

Následující stránky nechtějí obsáhnout všechny aspekty současného zájmu historiků o tyto problémy. Snaží se jen upřesnit středověké pojetí mužství/ženství, tj. *genderu*, a předložit určité záhytné body pro studium sociálních vztahů mezi mužem a ženou.

Podřízenost ženy podle církevních Otců

Křesťanský středověk postavil rozdílnost pohlaví do středu svých antropologických úvah a kategorií ženství používal jako jakýsi univerzální pojmový nástroj. Již od dob pozdního starověku a prvních církevních Otců se západní myšlení vyznačovalo nejen nerovnováhou mezi pohlavími a zaujatostí ve prospěch mužství, ale také vytvořením abstraktního konceptu ženství; toto dědictví nám zůstalo. Ambrož, Jeroným, Jan Zlatoústý a zejména Augustin vytvořili ve 4. a 5. století celý soubor komentářů a interpretací biblických textů; pozdější teologové a filozofové, kteří se chtěli vypořádat s problémem pohlavní duality, jak ji Bůh zamýšlel a šestého dne Stvoření i ustanovil, považovali tyto texty za základní a stále znovu je přejímali. Po celá staletí se tedy donekonečna opakovaly argumenty patristické tradice a pouze se upravovaly v závislosti na otevírání nových cest myšlení a na potřebě zabudovávat do nich poznatky z jiných oblastí. Například díky mariánskému kultu či aristoteliskému myšlení bylo třeba brát v úvahu výjimečnost Marie a starověké přírodní vědy i medicíny, ovšem jen proto, aby se ve světle těchto „nových poznatků“ opět došlo k otázce sexuálně rozlišené podstaty lidského rodu a úlohy ženy v ekonomice spásy. Křesťanská antropologie, zcela orientovaná na pochopení božského plánu spásy, tyto dva aspekty velmi úzce spojovala.

Ve středověku se řád neobešel bez hierarchie. Pojetí mužství/ženství toto pravidlo respektovalo a snažilo se mezi oběma složkami nastolit zároveň princip polarit a hierarchizovaného členění, tedy jinak řečeno: bipolární, horizontální třídění, založené na protikladu a vzájemné vertikální závislosti. Z této náročné kombinace vznikl obraz spíše negativní a podřadné podstaty ženství ve srovnání s mužstvím; je to však obraz ambivalentní, protože pod oním tříděním na vrstvy a protipóly zůstává stále přítomná myšlenka doplňkovosti v rámci celku. Biblická exegeze nabízela pro tyto teoretické konstrukty nesčetné verze.

Ačkoli se historie Pokušení a Pádu v průběhu staletí vykládá tak, aby se prokázala nadvláda mužů nad ženami, patristická tradice nalezla kořeny ženské podřa-

dsti a negativity ženského pólu jinde. Samozřejmě, kniha Genesis (3,1-7) vypráví o hadově pokoušení, kterému první žena podlehla, a dále o prokletí, jež na Bůh uvalil (Gn 3,16: „syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, on nad tebou bude vládnout“). Evina odpovědnost je otázkou k zamýšlení; někteří středověcí teologové (bylo jich vskutku málo) přisuzují stejný díl viny také Adamovi, protože nepoužil svých, lepších, schopností. V tom však tkví základní problém: proč měla Eva již v pozemském ráji inteligenci a vůli na nižší úrovni než Adam? Podle středověké teologie totiž základ k druhořadé, podřízené podstatě ženství položilo samo Stvoření. Zde se na chvíli zastavíme.

Řešení se skrývá v prvních dvou kapitolách knihy Genesis. Připomeňme si, že jde o dvě různé verze Stvoření. Gn 1,26-27 ukazuje, že „Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muž a ženu je stvořil.“ Ve druhé kapitole (Gn 2,21-24) stojí, že Bůh stvořil ženu z žebra, které vyňal z těla epícímu Adamovi, aby mu „učinil pomoc jemu rovnou“. Křesťanská exegeze velmi rychle „zapomněla“ první verzi, kterou naopak brala v úvahu židovská tradice spolu s Filónem Alexandrijským a která by mohla podpořit rovnostářské chápání vztahů mezi oběma pohlavími. Začala naopak upřednostňovat verzi druhou a namí vystavěla teorii o přirozené podřízenosti ženského pohlaví. Mnoho křesťanských teologů a vykladačů se snažilo setřít rozdíly mezi oběma texty; někteří je prohlášovali za jedno souvislé vyprávění, druzí první verzi zcela kategoricky ignorovali.

Autoři, kteří počítali s první verzí, museli nějak vysvětlit dvě po sobě jdoucí stvoření. Rychle zavrhlí myšlenku, že by první člověk, o němž hovoří Genesis 1,27, byl androgynní; museli si proto vybrat, zda přisoudí pohlavní rozlišení prvnímu z obou stvoření anebo zda je budou spatřovat jen ve stvoření druhém, kde se hovoří o přítomnosti dvou odlišných bytostí poněkud zřetelněji; podle něj byla první žena stvořena z těla prvního muže, který pak byl utvořen z hlíny samotným Bohem. Co si však pomyslet o stvoření „k obrazu a podobě Boží“, když člověk je odpočátku „mužem i ženou“? Jinak řečeno, jak zde rozeznat, co je Božím obrazem?

Navržená řešení tvoří živnou půdu tendence, v západním myšlení neustále přítomné, považovat ženu za jakousi esenci (podstatu), dělat z ní oddělenou kategorii. Dokážeme si to na dvou případech z počátku i konce středověkého období; kolem roku 400 u Augustina a ve 13. století u Tomáše Akvinského.

V mnoha svých dílech, literárních a symbolických interpretacích Písma, zdvíhuje Augustin dva momenty stvoření člověka: jedinečné, neopakovatelné stvoření je zvláštnost, která odlišuje člověka od všech zvířat, neboť ta Bůh stvořil všechna najednou, ve velkém počtu a pohlavně rozlišená. V první fázi, která je podle Augustina obsažena v počátku knihy Genesis, stvořil Bůh „vnitřního člověka“, nesmrteľnou racionální duši, která žádá pohlaví nemá. Vzhledem k tomu, že v sobě nese obraz Boží, obsahuje také lidskou podstatu v její celistvosti, a tudíž je stvořena zároveň jako *masculus et femina*. Tato duše, která tůlne k Bohu, s ním bude vždy mít jedno jediné, stále též spojení. Ve druhé fázi božské tvorby se objevuje „člověk vnější“, pohlavně rozlišený, žena nebo muž, zasazení do času. Těto